

КУЛЬТУРНО-МИСТЕЦЬКІ ВІДНОСИНИ МІЖ КИТАЙСЬКОЮ НАРОДНОЮ РЕСПУБЛІКОЮ ТА УКРАЇНОЮ В 1950-1960 РОКИ

У статті автор досліджує історію українсько-китайських культурно-мистецьких відносин у 1950-1960 роках. Аналізує досвід радянсько-китайських культурних зв'язків у сфері мистецтва, освіти, науково-технічного співробітництва.

Ключові слова: Китай, УРСР, політика, культура, конфлікт, гуманітарна сфера.

В статье автор исследует историю украинско-китайских культурных отношений в 1950-1960 гг., анализирует опыт советско-китайских культурных связей в сфере искусства, образования, научно-технического сотрудничества.

Ключевые слова: Китай, УССР, политика, культура, конфликт, гуманитарная сфера.

In the article the author investigates history of Ukrainian-Chinese cultural relations in the 1950th-1960th, analyzes the experience of the Soviet-Chinese cultural ties in the art, education, scientific and technical cooperation spheres.

Key words: Chine, USSR, policy, culture, conflict, humanitarian sphere.

Однією із держав, яка завжди посідала особливе місце в зовнішній політиці України, була, є і залишається Китайська Народна Республіка. Як одна з найрозвинутіших країн АТР, вона завжди підтримувала достатньо дружні відносини з українцями протягом багатьох століть, починаючи з часів Київської Русі. Китай активно продовжує політику багатосторонньої співпраці з Україною, як самостійною, незалежною державою безпосередньо з 1992 року.

Співробітництво у сфері мистецтва та культури завжди посідало важливе місце. Звертаючись до витоків українсько-китайських відносин у галузі культури та мистецтва, прослідкуємо за розвитком, еволюцією головних проблем, що виникали протягом її становлення та поглиблення.

Тема статті знайшла досить широке відображення в історичній літературі (2; 4; 6; 8; 10; 13; 18; 21; 22). Мета автора статті полягає у систематизації, класифікації друківаних матеріалів з обраного напрямку, а також опануванні нового бачення українсько-китайських взаємин у галузі мистецтва та культури зазначеного історичного періоду.

У 50-ті роки ХХ століття співробітництво між СРСР та КНР відзначалося масштабністю і динамізмом. По висхідній розвивалися торговельно-економічні, науково-технічні та культурні відносини обох країн. УРСР активно брала участь у цьому процесі, який носив характер допомоги у розбудові нового Китаю. На практиці це означало, що «ленінсько-сталінська модель нового суспільства» переносилася в КНР [1]. Та все ж таки допомога була щирою і дуже нелегкою для виснаженого війною українського народу, крім того радянська допомога

була на той час для КНР єдиним джерелом для створення промислової бази, розбудови освіти та науки.

Численні контакти між представниками Радянської України та Китаю, які здійснювались у цей період, хоча і були значною мірою заідеологізовані, але об'єктивно сприяли зближенню народів.

Співробітництво у 1950-ті роки сприяло відбудові та зміцненню китайської економіки, підготовці фахівців для подальшого розвитку суспільства.

Слід зазначити, що в даний період часу Українська держава перебувала у складі СРСР, повністю відповідаючи його вимогам та зовнішній політиці. Тому дане питання слід розглядати в контексті радянсько-китайських відносин.

З огляду на історичну перспективу науково-технічне співробітництво є найбільш важливим напрямком відносин України та Китаю. Радянська Україна активно співпрацювала з КНР за такими основними напрямками науково-технічного співробітництва: співпраця академічних установ; розробка технічної документації для підприємств Китаю; направлення українських фахівців на підприємства КНР; підготовка фахівців для КНР на підприємствах України [2, с. 80].

Наукове співробітництво в цей період мало найбільш активний розвиток. Зрозуміло, що співробітництво здійснювалось під контролем центральних партійних органів за планами державних установ. У 1950-ті роки особливо помітною стала участь АН УРСР у виконанні угоди між СРСР та КНР про спільне проведення дослідницьких робіт у галузі науки і техніки та надання допомоги Радянським

Союзом Китаю у вирішенні важливих науково-технічних проблем.

У період 1949-1959 років за даними Книжкової палати України було видано 54 книги китайських авторів загальним накладом 2009,5 тис. примірників [3, с. 203]. Видання китайської літератури в Україні, починаючи з 1949 року, щорічно збільшувалося включно до 1953 року. Потім відбувалося падіння тиражів у 1956 році, а нове зростання кількості видань спостерігалось у 1958 році. На 1959 рік припадає повторне зниження тиражів. Тобто ці коливання співпадають з періодами потепління та погіршення радянсько-китайських відносин. Серед китайських видань переважають переклади художньої прози та дитячої літератури.

У 1950-ті роки починають з'являтися перші переклади творів китайських письменників українською мовою. Так само здійснюються окремі переклади творів українських класиків: Тараса Шевченка, Івана Франка, Лесі Українки, Олеса Гончара та ін. Китайцям імпонували філософський зміст їх творів, гуманізм, убоління за долю як народу, так і окремої людини [4, с. 5].

У свою чергу, в Радянській Україні знайомились з творчістю китайських письменників і поетів Лу Сіня, Чжао Шулі, Хуан Ай, Ай Цін, Тянь Цзянь, Емі Сяо та ін. [5, с. 631]. Великою популярністю у радянських читачів користувалися журнали «Китай» та «Народний Китай», які друкувалися російською мовою.

Необхідно відзначити велику роль у розвитку українсько-китайських культурних зв'язків Українського товариства дружби і культурних зв'язків із закордоном (УТКЗ), через яке до 1958 року, коли було утворене Українське відділення Товариства радянсько-китайської дружби (ТРКД), здійснювалась більша частина контактів у цій сфері [6, с. 58]. Активну діяльність УТКЗ почало з перших днів утворення КНР. Через УТКЗ йшов активний обмін художньою літературою, музичними творами, кінофільмами, періодичними виданнями. Товариство відіграло важливу роль у створенні перших в Україні шкіл з викладанням китайської мови. На жаль, початок діяльності Українського відділення ТРКД збігся з періодом згорання радянсько-китайських відносин. Але і в цих умовах громадськість України робила чимало для дружби і взаєморозуміння між народами.

З початком співробітництва КНР та УРСР одним із головних напрямків стала освітянська галузь. Статистичні матеріали дають вичерпну інформацію, щодо кількісного складу вищих навчальних закладів (33 вищі навчальні заклади) і середніх спеціальних навчальних закладів (42 технікуми та спеціальні училища), в яких навчалися китайські студенти [7, с. 80]. Але за цими даними неможливо відновити реальну кількість китайських студентів. Можливо, це викликано тим, що не всі китайські студенти, які навчалися в Україні в період 1949-1959 років, фіксувались у статистичних звітах.

Значну роботу з ознайомлення радянського народу з китайською культурою, переважно з образотворчим мистецтвом, проводив Державний музей східних культур (Москва). В 1949 році в музеї

було проведено виставки «Кераміка і фарфор Китаю», «Китайське образотворче мистецтво» та «Китайська гравюра» [8, с. 77]. Музей східних культур проводив велику роботу щодо популяризації китайської культури. Він постачав експонати в місцеві художні музеї. В 1952 році цілий ряд пам'яток китайської культури старого і нового часу були передані музею західного і східного мистецтв. У наступні роки поповнились експонатами прикладного мистецтва Китаю XVIII-XX ст. музеї Києва та Одеси. Восени 1955 року в СРСР побувала делегація музейних працівників Китаю [9]. Вони відвідали відомі музеї країни, познайомились з досвідом їх роботи, колекціями.

Треба констатувати, що після смерті Й. Сталіна і початком десталінізації (1953-1956 рр.) у СРСР відносини між двома країнами починають погіршуватися. Промова М. С. Хрущова на закритому засіданні XX з'їзду КПРС була сприйнята Мао Цзедунуом різко негативно [10, с. 65]. Також КНР негативно ставилась до нового зовнішньополітичного курсу СРСР – на вихід із ізоляції та встановлення ділових відносин з країнами Заходу (відомий як курс на «мирне співіснування двох систем») [11]. Політика «мирного співіснування» з капіталістичними країнами викликала невдоволення Цзедуна, як така, що суперечить ідеї «ленінського меча» та всієї комуністичної ідеології [12, с. 69].

«Велика війна ідей між Китаєм і СРСР» (як це називали в Китаї) була розпочата Мао Цзедунуом з тим, щоб ще більше зміцнити свою владу в КНР; поступово змусити людей в СРСР визнати, що вони повинні поважати Китай в якості вчителя, насамперед в ідеології; переконати США і їх союзників в тому, що він і його Китай ідейно ведуть війну проти СРСР; показати людству, що в Китаї є нові ідеї, до яких треба прислухатися, причому це не той марксизм, що в СРСР [13, с. 201].

В середині 50-х років XX ст. досягло апогею радянсько-китайське економічне співробітництво, в рамках якого Китаю надавалася допомога з модернізації господарства, політико-адміністративної системи і підготовки кадрів.

У 1954 році радянська делегація на чолі з М. С. Хрущовим відвідала Китай [14, с. 110]. Хрущов зустрівся і провів переговори з Мао Цзедунуом. Конкретним результатом переговорів стало передання СРСР Китаю військово-морської бази Порт-Артур.

Всупереч думці Москви в 1959 році в Китаї було прийнято курс на здійснення «великого стрибка» в економічному розвитку [15, с. 82].

У лютому-березні 1963 року китайська преса виступила з чотирма статтями викриття «капітулянтства» Хрущова, а також «нерівні договори» нав'язані царською Росією Китаю [16].

Китайські дипломати були вислані з країни за антирадянську пропаганду. Після цих інцидентів пленум ЦК КПРС (лютий 1964 р.) схвалив доповідь М. А. Суслова, який звинуватив Пекін «у імперіалістичних прагненнях, приховуваних за його політикою допомоги народам, які борються проти колоніалізму» [17, с.298]. Зі свого боку китайське

керівництво у категоричній формі наполягало на задоволенні своїх територіальних претензій.

У середині 1960-х років у Китаї почалася так звана «Велика пролетарська культурна революція», яка призвела до встановлення в країні військово-бюрократичної диктатури, різкого зросту ролі армії в усіх сферах життя суспільства, до загальної милітаризації країни [18, с. 202].

Однак головним об'єктом протистояння пекінським керівництвом був обраний радянсько-китайський кордон. Штучно створена прикордонна проблема стала роздуватися під «агресивністю Радянського Союзу», «про загрозу з Півночі», «про прагнення СРСР захопити землі Китаю» [19].

З цього періоду провокаційна діяльність китайської сторони на радянському кордоні значно активізувалась. З кінця березня 1965 р. почастішали спроби захопити окремі ділянки радянської території.

Що стосується позиції радянського керівництва, то воно незмінно дотримувалось думки, що ніякої територіальної проблеми між двома сусідніми країнами не існує, що радянсько-китайський кордон має міцну договірну основу і перегляд її неприпустимий [20].

2 і 15 березня 1969 року китайські військово-службовці порушили радянсько-китайський кордон на річці Уссурі – у районі острова Даманський. Тут відбулося збройне зіткнення, в ході якого китайським військам довелося піти з території кордону.

Остаточно вирішити ситуацію навколо Даманського острова дозволила зустріч на вищому рівні голів урядів СРСР і КНР у вересні 1969 р. у Пекіні. Підписана угода зберігала статус-кво кордону і виключала застосування зброї при вирішенні суперечливих питань.

Таким чином, СРСР і Китай від політики співпраці, наприкінці 1950-х – початку 1960-х рр., переходять до

жорстокої конфронтації. Так, у ході переговорів у Пекіні у лютому 1963 р. радянська сторона запропонувала проект нового річного плану, за яким обсяг культурного співробітництва був у два рази більшим, ніж передбачалося китайським проектом. Однак пропозиції радянської сторони не було прийнято. В результаті план культурного співробітництва на 1963 р. включав всього 14 заходів проти 50 в плані 1962 р. [21, с. 296]. Обмін представниками культури скоротився в 4 рази. До 1963 р. китайські організації в односторонньому порядку згорнули зв'язки між радянськими і китайськими установами культури, бібліотеками, навчальними закладами і т. п. [22, с. 326].

У 1964 р. відбувається фактично повний розрив відносин між КПРС і КПК, КНР відкликає всіх своїх студентів із СРСР, а Радянський Союз своїх фахівців із КНР.

У розвитку українсько-китайських культурних відносин необхідно виділити два періоди: 1950-1956 та 1956-1964 рр. Хронологічно вони збігаються з періодами найвищої активності культурного співробітництва та із початком згортання культурних відносин в усіх напрямках, аж до повного їх припинення в 1965 р., пов'язаного з політичними розбіжностями між країнами і особливостями зовнішньополітичного курсу кожної з них.

Оцінюючи діяльність державних і громадських організацій України у сфері культурного обміну в 1959-1964 рр. необхідно визнати, що незважаючи на низку проблем Китаю з боку СРСР/УРСР було надано всебічну культурну і науково-технічну підтримку. Саме участь обох держав у міжнародному культурному обміні розглядалась як засіб реалізації зовнішньої політики держави, який дозволяв впливати на формування світової громадської думки, в тому числі китайського й українського народів.

ЛІТЕРАТУРА

1. История внешней политики СССР в 1917-1980 гг. в 2 томах [Электронный ресурс]. – Т. 2 (1945-1980 гг.). – М. : Наука, 1980. – 496 с. – Режим доступа : militera.lib.ru/docs/da/hvp/index.html.
2. Менг Х. Из истории становления украинско-китайских отношений (XVII-XX вв.) / Х. Менг // Университет. – 2005. – № 1. – С. 79–85.
3. Памятные страницы истории советско-китайского сотрудничества // Проблемы Дальнего Востока. – 1984. – № 3. – С. 202–205.
4. Литвин В. Україна і Китай в історичних зв'язках / Володимир Литвин // Голос України. – 2004. – 20 березня. – С. 4–5.
5. Вутурлинов В. Ф. О советско-китайской границе: правда и пекинские вымыслы [Электронный ресурс] / Вутурлинов В. Ф., Плотников Г. К., Чубаров В. В. – М., 1982. – Режим доступа : <http://lib.rus.ec/b/157734/read>.
6. Гайдуков Л. Основна на сьогодні тенденція. Українсько-китайські відносини: історія, сьогодення, перспективи / Леонід Гайдуков, Лі Сін // Політика і час. – 2001. – № 7. – С. 57–61.
7. Мальцева А. Ф. План научного и культурного сотрудничества на 1958 г. / А. Мальцева // Вестник высшей школы. – 1958. – № 3. – С. 80–81.
8. Клецкий Л. Р. К истории советско-китайских культурных связей в 1949-1959 годах / Л. Клецкий // Вестник истории мировой культуры. – 1960. – № 1. – С. 64–80.
9. Памятники искусства Китая в музеях СССР. – М. : Государственное издательство изобразительного искусства, 1959. – 138 с.
10. Борисов О. Б. Советско-китайские отношения. 1945-1980 гг. / Олег Борисов, Борис Колосков – М. : Мысль, 1980. – 638 с.
11. История внешней политики СССР в 1917-1980 гг. в 2 томах [Электронный ресурс]. – Т. 2 (1945-1980 гг.). – М. : Наука, 1980. – 496 с. – Режим доступа : militera.lib.ru/docs/da/hvp/index.html.
12. Борисов О. Б. Из истории советско-китайских отношений в 50-х годах: К дискуссии в КНР Мао Цзедуне / Олег Борисов – М. : Международные отношения, 1982. – 152 с.
13. Тихвинский С. Л. Китай и всемирная история / Л. С. Тихвинский – М. : Наука, 1988. – 591 с.
14. Коваль К. И. Переговоры И. В. Сталина с Чжоу Эньлаем в 1953 г. в Москве и Н. С. Хрущева с Мао Цзедунем в 1954 г. в Пекине / К. Коваль // Новая и новейшая история. – 1989. – № 5. – С. 104–119.
15. Капица М. С. Левее здравого смысла (О внешней политике группы Мао) / Михаил Капица. – М. : Политиздат, 1968. – 192 с.
16. История международных отношений (1918-2003) [Электронный ресурс] / Под ред. А. Д. Богатурова. – М. : «Московский рабочий», 2003. – Режим доступа : www.diphis.ru.
17. Лебедев Н. И. СССР в мировой политике, 1917-1982 гг. / Н. Лебедев. – М. : Международные отношения, 1982. – 366 с.
18. Тихвинский С. Л. История Китая и современность / Л. С. Тихвинский. – М. : Наука, 1976. – 395 с.

19. Попов И. М. Советский Союз в локальных войнах и конфликтах [Электронный ресурс] / И. М. Попов, С. Я. Лавренов. – Москва : Издательство «АСТ-Астрель», 2003. – 778 с. – Режим доступа : <http://www.milresource.ru/Cold-War-Title.html>.
20. Вугурлинов В. Ф. О советско-китайской границе: правда и пекинские вымыслы [Электронный ресурс] / В. Ф. Вугурлинов, Г. К. Плотников, В. В. Чубаров. – М., 1982. – Режим доступа : <http://lib.rus.ec/b/157734/read>.
21. Борисов О. Б. Советско-китайские отношения 1945-1980 / Олег Борисов, Борис Колосков – М. : Мысль, 1980. – 638 с.
22. Кравцова М. Е. История культуры Китая / М. Кравцова. – СПб. : Лань, 2003. – 415 с.
23. Урусов В. Б. Науково-технічне співробітництво України та Китаю, 1949-1959 рр. / В. Урусов // Східний світ. – 2-3. – № 2. – С. 114–118.

Рецензенти: Пронь С. В., д.і.н., проф. ;
Шкляж Й. М. д.і.н., проф.

© Сюсюкіна О. О., 2012

Дата надходження статті до редколегії 03.09.2012 р.

СЮСЮКІНА Олена Олегівна (1971 р. н.). У 1999 р. закінчила Київський національний університет культури і мистецтв. Аспірантка кафедри всесвітньої історії Чорноморського державного університету імені Петра Могили.

Коло наукових інтересів: взаємини в галузі культури і мистецтва між КНР і СРСР-УРСР у 1950-1965 рр.